

ТОПОНІМІКА МІСЬКИХ ВУЛИЦЬ У КОНТЕКСТІ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ЗМІН

• ДЖЕРЕЛО 28 Історична довідка

Назви вулиць у містах аж до початку XVIII ст. утворювалися за досить простим принципом: від професійних занять або назви національності їхніх мешканців, від особливостей забудови самого міста та його архітектурних домінант, від назв річок, урвищ та пагорбів, а також від власних імен засновників, тогочасних видатних городян тощо.

Поява планів регулярної забудови міст за імперських часів (XVIII–XIX ст.) призвела до часткового перепланування міст, вулиць та до поступового зникнення первісних назв. Із середини XIX ст. назви надавалися сенатськими указами або постановами Миської Думи, які передбачали називання вулиць іменами царських осіб, видатних державних (загальноімперських) діячів, православних святих, а також рекомендували використання тематичного принципу.

Після більшовицької революції 1917 р. та встановлення радянської влади розпочався процес чергових перейменувань, який відбувався у кілька умовних етапів: «революційний» (1919 р. – кін. 1930-х рр.); «окупаційний» (1939–1943/44 рр.); «повоєнний» (серед. 1940-х рр. – серед. 1950-х рр.); «хрущовсько-брежневський» (1956 – кін. 1980-х рр.).

З набуттям незалежності у 1991 р. розпочався черговий процес перейменувань. Нині він відбувається у відповідності до Закону України «Про місцеве самоврядування». Усі вулиці, площі, бульвари, проспекти, провулки, заїзди тощо мають бути занесені до Реєстрів.

(О. Ковалевська)

• ДЖЕРЕЛО 29 Думка дослідника

Радянська влада почала свою діяльність на терені перейменувань 25 січня 1919 року, коли Харків остаточно перейшов до рук більшовиків [...]. Якщо всі ці назви просіяти через сито «відношення до Харкова», то з містом прямий зв'язок мають лише Артем, Революція (та її наслідки) і Червоноармієць (який охороняв здобутки революції за допомогою штика і революційної свідомості) [...]. У двадцятих-тридцятих роках місто не мало чіткої концепції найменувань і перейменувань [...]. У 1936 році вийшов «зверху» циркуляр «про порядок привласнення імен визначних державних та партійних діячів». Цей циркуляр разом з намаганнями навести лад в міській топоніміці і бажанням здихатись «морально застарілих» назв викликав піврічну роботу різних комісій міськради та інших установ. Наслідком цього стало засідання міськради 20 вересня

1936 р., на якому було закріплено 482 (!) перейменування, що складало десь близько 35% усіх існуючих на той час харківських вулиць і провулків [...]. Починаючи з другої половини 1950-х років перейменування вже йшли списками [...]. В 1970–1980-х роках відбувались лише поодинокі перейменування, які майже не мали ідеологічного забарвлення. Тоді були увічнінені відомі вчені, життя і діяльність котрих були тісно пов'язані з Харковом [...]. Події 1991 року підштовхнули до перегляду топонімічної політики. [...] Зокрема були увічнінені харківський поет Борис Чічібабін, льотчик-космонавт Валентин Бондаренко, патріарх української літератури Олесь Гончар, а також було перейменовано майдан Радянської України на майдан Конституції, в ознаменування прийняття нової Конституції України».

Хорошковатий О. В. Топоніміка міста Харкова (історія перейменувань) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://korolenko.kharkov.com/kray/Horoshkovatyj.htm>.

• Джерело 30 Думка дослідника

Уже в 1919 р. Харків пережив першу хвилю радянізації, коли деякі центральні вулиці та площі Харкова отримали нові імена. Так, вулиця Сумська дістала ім'я Карла Лібкнехта; вулиця Катеринославська — Свердлова; площа Павлівська стала називатися імені Рози Люксембург; площа Миколаївська — ім. Тевелева. Пізніше до цього списку додалися імена радянських полководців, французьких революціонерів, червоних профспілок тощо. Ф. Артем, колишній керівник Донецько-Криворізької Республіки, став — після своєї загибелі — чи не найпопулярнішим символом комуністичного Харкова: його ім'я було присвоєно вулиці, музею, комуністичному університету, бібліотечному клубу.

Кравченко В. Столиця для України // Соціологія міста. — Донецьк: Вид-во «Ноулідж», 2010. — С. 392.

• Джерело 31 Думка дослідника

Періодичні зміни в культурному ландшафті Харкова в радянську добу відбувались відповідно до «коливань політики партії»: сталінський «ампір» із похмурими військово-індустріальними комуністичними символами та іменами сталінських вождів; десталінізація у вигляді «ленінізації» на основі історичної міфології Великої Жовтневої соціалістичної революції разом із «хрущовками»; обережна брежневська ресталінізація на основі міфологізованої пам'яті про Велику Вітчизняну війну разом із новими «спальними районами» та метро, — всі ці «три джерела» недавнього минулого міста залишаються важливими «трьома складовими частинами» його сьогодення.

Проте кожного разу черговий політичний пірует комуністичного керівництва супроводжувався черговими «позичками» символічного капіталу з дорадянської епохи. Власне кажучи, двох культурних епох — козацької та

імперської. У результаті під нашаруваннями комуністичної доби поступово відроджувалося дорадянське минуле Харкова. Приміром, наприкінці 1940-х — на початку 1950-х років відбулося «зворотнє» перейменування частини харківських вулиць: вулиця Карла Лібкнехта знову стала Сумською, Клари Цеткін — Римарською, а Вільної Академії — Університетською. В. Н. Каразін був реабілітований в числі «прогресивних» громадських діячів у ролі «українського Ломоносова».

Кравченко В. Столиця для України // Соціологія міста. — Донецьк: Вид-во «Ноулідж», 2010. — С. 396.

• Джерело 32 Історична довідка

У повоєнні часи з'явилося чимало вулиць, названих на честь перемоги, героїв війни, окремих військових частин, а також на честь тих народів і республік, які брали участь у відбудові зруйнованих українських міст. З часів М. Хрущова, особливо після XXII-го з'їзду КПРС (1961) у країні почалося активне пропагування «поступового зближення, а згодом і злиття всіх націй СРСР у одну — радянську», що в свою чергу вплинуло на появу вулиць, назви яких були пов'язані із героями, письменниками, поетами, історичними та державними діячами інших республік, а також дружи народів СРСР.

(О. Ковалевська)

• Джерело 33 Думка дослідника

У сімдесяті роки [у Донецьку — *Упоряд.*], до п'ятидесятиліття СРСР, крім географічних назв магазинів, які вже мали місце — «Москва», «Київ», «Донецьк», «Ленінград», «Росія» та овочевого магазину «Молдова» з'явилося кілька нових гастрономів, які було названо на честь братніх республік: «Білорусь» на пл. Конституції, «Вірменія» в районі цирку, «Узбекистан» — в районі Північного (Северного) автовокзалу, «Алма-Ата», гастроном «Грузія» на пр. Ілліча, були кафе «Таллін», «Вільнюс» і ресторан «Баку».

Гиллер Е. Гастрономы Донецка [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://donbass.name/3143-gastronomy-donecka.html>.

• Джерело 34 Думка дослідника

Основний задум [політики перейменувань за часів незалежності у Львові — *Упоряд.*] полягав не лише в тому, щоб створити український образ міста, а й у тому, щоб популяризувати й закорінювати в масовій свідомості українську історичну пам'ять. Перевагу віддавали іменам українських історичних постатей, тотально замовчуваних у радянський період. Ці імена надавали центральним і найзаселенішим вулицям з інтенсивним транспортним зв'язком. Інший принцип полягав у тому, щоб заповнювати певні райони наборами імен,

що становлять певний розділ української національної історії. [...] Центр міста перетворено на символ об'єднання всіх українських земель у боротьбі за національне визволення.

Hrytsak Y. Constructing a National City: A Case of Lviv / Y. Hrytsak, V. Susak // Composing Urban History and the Constitution of Civic Identities [ed. by John J. Czaplicka]. — Baltimore-London : Woodrow Wilson Center Press, 2003. — P. 153–154.

👉 ЗАВДАННЯ ТА ЗАПИТАННЯ

- 1 Ознайомтеся з текстом **Джерела 28** (Історична довідка). За яким принципом формувалася топоніміка міст у доімперський період?
- 2 З якими історичними подіями, як правило, могли бути пов'язані перейменування?
- 3 За матеріалами **Джерел 29–33** визначте, як «радянізація» України позначилася на топоніміці її міст? Які особливості у політиці перейменувань можемо спостерігати на різних етапах буття радянської держави?
- 4 Як Ви гадаєте, якою була загальна логіка радянських перейменувань в українських містах? Чого досягала радянська влада такою практикою?
- 5 Чим були викликані перейменування доби незалежності України? Яку мету вони мали? (**Джерело 34**)?

* ТВОРЧІ ЗАВДАННЯ

- 1 З'ясуйте, чи перейменовувалися останнім часом вулиці у Вашому чи територіально найближчому до Вас місті. Якщо не перейменовувалися: спробуйте пояснити відсутність суттєвих змін у топоніміці, якщо перейменування відбулися: виявіть критерії перейменувань вулиць (від яких назв відмовляються і які — обирають) та спробуйте пояснити загальну мету перейменувань.

• Джерело 35 Громадська думка

Широкого розголосу набула у Полтаві пропозиція [...] щодо перейменування однієї із вулиць міста — Паризької Комуни. [...] Ініціатори перейменування [...] запевняють: турбуються в першу чергу про інтереси мешканців даної вулиці [...], щоб все пройшло якомога спокійніше, безболісніше, практично непомітно у плані оформлення документів і витрат на ці речі. [...] Інша ж політична сила має зовсім протилежну точку зору. [...] Стосовно ж можливого перейменування вулиці Паризької Комуни на вулицю Героїв Крут у мера [...] своя точка зору. [...] «Доки я буду міським головою, я на сесію зроду не винесу питання про перейменування жодної вулиці. Крапка».

Мамай проти перейменування вулиць [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://vpoltave.pl.ua/read/novost/id/200175795/Mamajj-proti-perejmenuvannya-poltavskikh-vulic>.

• ДЖЕРЕЛО 36 Повідомлення преси

Вулиця Артема, проспект Ілліча, Ворошиловський район. Більше двохсот донецьких топонімів пов'язані з іменами партійних та радянських діячів. Лише два райони обласного центру — Пролетарський та Київський — не пов'язані з одіозними прізвищами. Указ Президента Віктора Ющенка про вшанування пам'яті жертв Голодомору рекомендує місцевим громадам перейменувати місця, що названі на честь осіб, причетних до Голодомору та політрепресій 30-х років [...] Місцева влада Донецька каже, що зайвих кількох десятків мільйонів гривень для проведення цієї процедури немає.

Москалюк Т. Донецьк, 9 листопада 2007 (RadioSvoboda.Ua) (У Донецьку не бажають перейменувати вулиці та райони, назви яких пов'язані з особами, причетними до Голодомору [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/972358.html>.)

• ДЖЕРЕЛО 37 Дані соціологічних опитувань

28 березня 2007 року Президент України видав указ «Про заходи у зв'язку з 75-ми роковинами Голодомору 1932–1933 років в Україні», передостанній пункт якого передбачав перейменування в установленому порядку вулиць, площ, провулків, парків та скверів у населених пунктах України, назви яких пов'язані з особами, причетними до організації та здійснення Голодомору 1932–1933 років в Україні та політичних репресій.

Після набрання чинності Указом Президента в області були скеровані розпорядження про виявлення вулиць, назви яких пов'язані з відповідними подіями і про підрахунок орієнтовних витрат, пов'язаних із проведенням згаданих заходів.

У Донецьку ключовим актором виступив мер міста, Олександр Лук'янченко, який публічно озвучив свою позицію у ЗМІ: «Будемо вести підготовчу роботу, винесемо це питання на суд мешканців міста і розглянемо на сесії міськради. Але я вважаю, що є першочергові, більш нагальні питання, котрі треба вирішувати. Все вирішимо, коли будуть вільні ресурси, тоді і перейменуємо». Для обґрунтування своєї позиції місцеві органи влади зверталися також до експертного знання соціологів.

Загалом 52,5 % донеччан задекларували свою поінформованість стосовно указу. В Донецьку 55,5 % респондентів оцінили пункт стосовно перейменувань негативно, а 13,5 % — позитивно. У Львові, навпаки, 61 % — позитивно і 16 % — негативно.

Донецькі респонденти, які негативно оцінили пропозицію стосовно перейменувань, у поясненні своєї позиції частково послуговувалися аргументами, озвученими представниками органів місцевого самоврядування та політичних партій у ЗМІ: «немає сенсу у перейменуванні чи знесенні» (11,5 %), «зайві витрати» (4 %). Серед інших аргументів були такі: «це пам'ять про минуле» (14 %) і «звикли до старих назв» (8,5 %). Отже, бачимо, що позиції

мешканців обох регіонів загалом збігаються з позицією, задекларованою місцевими елітами.

28.01–15.02.08 у рамках співпраці з Донецькою обласною державною адміністрацією кафедра соціології управління ДонДУУ разом з соціологічною агенцією Центр соціального аудиту провели опитування на тему «Ставлення постійних мешканців м. Донецька до перейменування вулиць, парків, скверів, площ і демонтажу пам'ятників та пам'ятних знаків» (опитування у Донецьку — кер. О. В. Мазурик, опитування за синхронізованим опитувальником у Львові — кер. В. В. Середа).

• Джерело 38 Повідомлення преси

Основна відмовка, яку наводять урядовці, відмовляючись від повернення історичної топонімії, полягає в тому, що «немає грошей». І справді, перейменування населених пунктів — дуже дорога річ. Зміна назви спричиняє зміну поштової адреси, реєстрації паспорта, реєстрації автотранспорту і майна в БТІ, виготовлення нових табличок, нових реєстраційних документів тощо. Це великі гроші та тривалий час.

Семена М. Кримська топоніміка: вправи, зловживання, помилки [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/cuspilstvo/krimska-toponimika-vpravi-zlovzhivannya-pomilki>.

• Джерело 39 Думка дослідника

До творення міфу місця та міфології міста громадськість, як правило, залучена мінімально: історія й логіка домінування майже завжди обмежується постановами міських рад. Хоча й тут, як свідчать очевидці, не обійшлося без кулуарів: при перейменуванні вулиці Леніна в Київській міськраді виникли труднощі, адже вождь пролетаріату втратив свою харизму для депутатів-демократів, Симон Петлюра її не набув в очах комуністів, а відновлення до-революційної назви на честь цивільного губернатора Києва Івана Фундукля не задовольняло обидві політичні позиції. Тож знайшли фігуру, котра не ображала почуття жодної з сторін, щоправда породжувала конфлікт інтерпретацій: для перших Богдан Хмельницький був ініціатором союзу України з Росією, для других — поборником її незалежності.

Малес Л. Вивчаючи тексти культури: соціокультурний аналіз як пізнавальна стратегія соціології: Монографія / Людмила Малес. — К.: КІС, 2011. — С. 291.

ЗАВДАННЯ ТА ЗАПИТАННЯ

- 1 Прочитайте Джерела 35–39. Спираючись на текст цих повідомлень, з'ясуйте, хто на сьогодні має можливість впливати на процеси перейменувань вулиць у сучасних українських містах? Уплив яких категорій населення

є, на Вашу думку, найбільшим? А яких — найменшим? Як Ви гадаєте, з чим це може бути пов'язане?

- 2** Які Ви можете назвати аргументи «за» та «проти» перейменувань? Як Ви самі вважаєте, чи потрібно перейменовувати вулиці? Відповідь обґрунтуйте.

* ТВОРЧЕ ЗАВДАННЯ

- 1** Ознайомтеся з місцевою пресою Вашого міста за останній період. Чи відображені там випадки, коли на результат перейменування вплинула позиція громади? Чи доводилося Вам брати участь у таких акціях? Опишіть свій досвід у короткому нарисі.

• ДЖЕРЕЛО 40 Громадська думка

Про те, що в кримській топоніміці потрібно навести лад, кажуть уже давно [...]. Більше того, процес перейменування вулиць і населених пунктів триває, але стихійно і безсистемно. Наприклад, депутати Сімферопольської міськради, які вирішили навести лад у найменуваннях вулиць, відважилися перекласти їх українською мовою, але заплуталися в проблемі ще більше, бо не спромоглися залучити до справи грамотних фахівців, філологів, містобудівників, які володіють не лише російською, а й українською, кримськотатарською, англійською мовами, і головне — які володіють методикою перейменування, обізнані з основними закономірностями топонімії.

Семена М. Кримська топоніміка: вправи, зловживання, помилки [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/cuspilstvo/krimska-toponimika-vpravi-zlovzhivannya-pomilki>.

• ДЖЕРЕЛО 41 Повідомлення у пресі

19 квітня у центрі столиці комунальники розпочали заміну табличок з назвами вулиць і номерами будинків. Зокрема, змінювали на нові покажчики на вулицях Шовковичній та Лютеранській. Нові таблички досить зручні, бо окрім номеру будинку, також вказують на загальну нумерацію вулиці. Однак таблички за традицією написані з помилками.

Вулицю Лютеранську підписали, як «Liuteranska». Згідно з правилами, у середині слова літера «ю» передається, як «iu». Однак, не зрозуміло, чи це транслітерація на табличках, чи переклад. Бо якщо транслітерація, то скорочення вул. мали б написати як «vul.», а їх переклали і підписали «str.»

Хоча у будь-якому разі туристам було б зрозуміліше, якби назву переклали як «Lutheranska», оскільки названо її на честь Лютеранської кірхи — церкви Мартина Лютера, чиє прізвище латиницею пишеться як Luther.

У центрі Києва міняють вуличні покажчики. Знову з помилками? [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://kiev.pravda.com.ua/news/4f9021fe3f499/>.

• ДЖЕРЕЛО 42 Візуальні матеріали. Фото. Вуличні таблички

А) Табличка з чинною та історичними назвами одночасно (Симферополь, Крим).

Семена М. Кримська топоніміка: вправи, зловживання, помилки [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/cuspilstvo-krimska-toponimika-vpravi-zlovzhivannya-pomilki>.

Б) Табличка з граматичними помилками (Київ. Фото С. Лещенка).

У центрі Києва міняють вуличні покажчики. Знову з помилками? [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://kiev.pravda.com.ua/news/4f9021fe3f499/>.

👉 ЗАВДАННЯ ТА ЗАПИТАННЯ

- 1 Ознайомтеся з текстами Джерел 40 та 41, а також фотографіями Джерела 42. Спираючись на їхній зміст, поясніть: які технічні проблеми політики перейменувань існують на сьогоднішній день?
- 2 Як, на Вашу думку, можна позбутися цих проблем?

* ТВОРЧЕ ЗАВДАННЯ

Симуляційна вправа:

Уявіть себе мером певного міста, в якому необхідно здійснити перейменування однієї з центральних вулиць. Підготуйте власний план дій щодо перейменування вулиці із зазначенням:

- А) ...того, які кроки і в якій послідовності необхідно здійснити для підготовки та здійснення такого перейменування;
- Б) ...того, які групи населення і з якою метою повинні бути залучені до здійснення цього проекту;
- Б) ... того, фахівців якого профілю необхідно залучити до процесу перейменування вулиці.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО ОБГОВОРЕННЯ

- 1 Які зміни можемо спостерігати у символічному просторі міста? Які соціокультурні маркери (позначки, покажчики, інформаційні таблички) про це свідчать?
- 2 Яких висновків можна дійти, аналізуючи символічний простір міста різних часів?
- 3 Що і хто сприяє змінам у символічному просторі міста різних часів?

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

- 1 Використовуючи набори листівок різних часів (або матеріали путівників), що представляють місто для потенційних відвідувачів, опишіть, які зміни відбувалися з часом у запропонованому місті.
- 2 Зробіть серію фотографій рідного міста, яка б утворювала його певний образ. Опишіть створений Вами образ міста.